

darulfunun ilahiyat

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Başvuru: 18.04.2025
Revizyon Talebi: 06.06.2025
Son Revizyon: 12.06.2025
Kabul: 17.06.2025

Doğanın Metafizik Bütünlüğü Hakkında İçkin Zorunluluk Savunusu

A Defence of Intrinsic Necessity on the Metaphysical Unity of Nature

Yasin Ramazan Başaran

Öz

Bu makalede, doğanın “tekdüze” (uniform) ve “güvenilir” (reliable) yapılarını meydana getiren metafizik bütünlüğün temellendirilmesi amacıyla üç ana yaklaşım incelenmektedir: düzenlilik tezi, dışsal zorunluluk tezi ve içkin zorunluluk tezi. İlk olarak düzenlilik tezi, nedenselliği gözlemlenen olayların sık tekrarlarına indirger; Hume’un etkisiyle, ardışıklık ve birliktelikten öte zorunlu bir bağlantı kabul etmez. Bu yaklaşımın en önemli eksiklikleri, neden-sonuç ilişkisini açıklamak yerine yalnızca betimlemesi, kavranabilirliği mümkünle karıştırması ve özne-nesne etkileşimini ihmal etmesidir. İkinci olarak dışsal zorunluluk tezi, nedensel zorunluluğun nesnelerin içkin yapılarına bağlı değil, evrensel tümeler arası ilişkilerle veya ilahi iradeye dayandığını savunur. David Armstrong’un tümel kuramı ve Gazzâlî ile Descartes’ın Tanrı’nın dünyayı yaratmasına ilişkin yorumları bu kategoriye örnektir. Ancak bu görüş, tikellerin (bireysel nesnelerin) belirli tümeleri nasıl ve neden örneklediğini açıklayamamakta, yasaların keyfi bir şekilde nesnelere uygulanması sorununu doğurmaktadır. Üçüncü olarak ele alınan içkin zorunluluk teziyse, nedensel zorunluluğu nesnelerin özsel niteliklerine ve taşıdıkları potansiyellere bağlı olarak yorumlar. Aristoteles’in potansiyel-aktüel ayrımı ile Sydney Shoemaker’ın nitelik ayrışması analizini birleştiren bu yaklaşım, doğa yasalarının nesnelerin içkin etkinliklerinden türediğini, karşılığusal senaryoları ve olumsuz nedenselliği de tutarlı biçimde açıklayabildiğini gösterir. İçkin zorunluluk tezi, doğanın metafizik bütünlüğünün hem tekdüzelik hem de güvenilirlik ilkelerine uygun olarak nesnelerin kendi doğalarından kaynaklandığını savunarak en sağlam açıklamayı sunmaktadır. Bu nedenle, doğanın birliği hakkında bağımsız bir karşı-argüman geliştirilemediği süreçte, içsel zorunluluk doğanın işleyişine dair en güçlü metafiziksel temel olarak öne çıkar.

Anahtar Kelimeler: Nedensellik, Metafizik Zorunluluk, Doğa Felsefesi, Metafizik, Doğa Yasaları, Karşılığusal Analiz, Doğal Türler

Abstract

This article analyzes the three approaches proposed to explain the metaphysical unity of nature, which is thought to be implied by its uniformity and reliability. The study concludes that both the Regularity Thesis and the Extrinsic Necessity Thesis fail to account for the uniform and reliable structure of nature compared to the Intrinsic Necessity Thesis. While the Regularity Thesis reduces causation to observed patterns and overlooks the causal connection between the object and the subject, the Extrinsic Necessity Thesis weakens its explanatory power by transferring epistemic regularities between universals into ontological facts and leaving the relationship between particulars and universals unexplained. In contrast, the intrinsic necessity theory offers a much stronger justification for nature’s unity by attributing causal necessity to the intrinsic properties of objects. This view allows for differentiating objects by their causal capacities and explains why certain properties are manifested by particular objects rather than others. In doing so, it accounts for the unity of nature without relying on external authorities or arbitrary laws. Unless an independent counter-argument is developed against the unity of nature, an intrinsic causal necessity remains the most robust metaphysical explanation for the operation of the natural world.

Keywords: Causation, Metaphysical Necessity, Natural Philosophy, Metaphysics, Laws of Nature, Counterfactual Analysis, Natural Kinds

* **Sorumlu Yazar:** Yasin Ramazan Başaran (Dr. Öğr. Üyesi), Boğaziçi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: yasinramazan@gmail.com ORCID: 0000-0003-4699-7451

Atf: Başaran, Yasin Ramazan. “Doğanın Metafizik Bütünlüğü Hakkında İçkin Zorunluluk Savunusu.” *darulfunun ilahiyat* 36, 2 (2025): 511–538. <https://doi.org/10.26650/di.2025.36.2.1679570>

Extended Summary

What is at stake when we claim that nature is uniform and reliable? This article addresses one of the central problems of the metaphysics of causation: how to account for the unity, consistency, and reliability of the natural world. By examining three competing positions—the Regularity Thesis, the Extrinsic Necessity Thesis, and the Intrinsic Necessity Thesis—it seeks to identify which model offers the most convincing metaphysical foundation for understanding the causal structure of nature. The discussion unfolds within the broader history of philosophy, drawing on figures like Aristotle, al-Ghazālī, David Hume, David Armstrong, and Sydney Shoemaker.

Why is it insufficient to explain natural order through regularity alone? Regularity theorists argue that nature's clear order arises from the observed patterns of events. Following the tradition of Humean scepticism, they treat causation as no more than the constant conjunction of similar occurrences. However, as the article argues, this view neglects to explain why certain regularities persist and whether they could be otherwise. Moreover, by equating conceivability with possibility and severing the link between objects and causal agents, Regularity theories fall short in accounting for the reliability and necessary structure of nature. The epistemic limitation here is that regularity can describe what happens but cannot explain why it must happen that way, leaving nature's unity as an observational artefact rather than a metaphysical feature.

Does Extrinsic Necessity succeed where Regularity fails? The Extrinsic Necessity Thesis attempts to ground causal necessity in relations among universals or in an overarching law structure independent of particular objects. David Armstrong's theory is a representative example. According to Armstrong, the laws of nature are relations between universals—for example, between the property of being copper and the property of conducting electricity. However, critics point out that transferring epistemic regularities between universals into ontological facts introduces an element of arbitrariness. The article also highlights a classical theological variant of this view, as seen in al-Ghazālī and Descartes, where causal connections are ultimately attributed to divine will. While this model reduces contingency by providing an external guarantor of regularity, it does so by appealing to an extrinsic authority, leaving the intrinsic structure of nature opaque and substituting metaphysical necessity with theological voluntarism. The reliance on divine command or abstract relations among universals lacks the explanatory power concerning why specific objects behave as they do in particular contexts.

Why is Intrinsic Necessity a more compelling account? In contrast, the intrinsic necessity theory locates causal necessity within the essences and intrinsic properties of objects themselves. Drawing on Aristotelian metaphysics and Shoemaker's contemporary analysis of property individuation, this view holds that objects possess natural dispositions and causal powers that manifest necessarily under specific conditions. A key example

discussed is the case of copper's electrical conductivity: this property is not imposed by external laws but necessarily follows from copper's atomic structure. This thesis allows for a bottom-up explanation of nature's order, where laws are derivative of the causal capacities of objects, rather than the other way around. The metaphysical advantage here is significant: by grounding necessity in the properties of things themselves, the theory avoids both the epistemic arbitrariness of Regularity and the ontological detachment of Extrinsic Necessity.

How does Intrinsic Necessity address challenges such as counterfactual reasoning and negative causation? The article shows that Intrinsic Necessity offers clear advantages in handling counterfactual claims—statements about what would happen if conditions were different. Since objects possess intrinsic causal powers, deviations in outcomes imply the presence of interfering causes and not the absence of a causal structure. For example, if a piece of copper fails to conduct electricity, the explanation lies not in the failure of the copper's nature but in the presence of an intervening factor (such as surface oxidation). Regarding negative causation (e.g., death by absence of oxygen), the Intrinsic Necessity view maintains that causal explanation remains grounded in the active powers of the remaining entities, rather than attributing causal agency to absences. This capacity to handle both positive and negative causal scenarios strengthens the coherence of the Intrinsic Necessity framework.

What role do metaphysical and logical necessity play in this debate? The article carefully distinguishes between logical necessity (what must be the case by virtue of formal relations) and metaphysical necessity (what must be the case given the nature of things). It argues, along the lines proposed by Avicenna (Ibn Sīnā) and contemporary metaphysicians like Sydney Shoemaker, that causal necessity belongs to the latter category. The reliability and unity of nature thus depend not on logical entailments but on the structured interrelations of real essences. This allows for a metaphysics of science that honours empirical discoveries while rooting them in a deeper explanatory framework.

Is human knowledge of causal necessity fallible? Importantly, the Intrinsic Necessity Thesis does not claim infallibility for human causal knowledge. Rather, it acknowledges the epistemic constraints of observing causal structures while maintaining that natural types and their properties impose real metaphysical constraints on possible outcomes. This epistemic humility aligns with the Aristotelian and Avicennian traditions, which distinguish between the ontological necessity of causal relations and the fallibility of human attempts to map them. Scientific inquiry remains valuable and indispensable, not a mere collection of regularities but as an endeavour to uncover the real dispositional structures of the world.

How does this position address the problem of possible worlds and modal metaphysics? The article also briefly engages Kripke's work on a posteriori necessity, arguing that

natural kinds exhibit modal properties that are necessary but only discoverable through empirical investigation. For instance, the necessity of water being H₂O or copper having atomic number 29 is metaphysically necessary but known a posteriori. Intrinsic Necessity accounts for this by holding that such necessities reflect the essences of natural kinds, which determine their causal roles across all possible worlds.

What does this mean for the metaphysics of the laws of nature? The article concludes that if Intrinsic Necessity is correct, then the so-called laws of nature are not external dictates but expressions of the inherent structures and dispositional profiles of natural entities. Such a view grants nature a unified and intelligible character without relying on imposed regularities or arbitrary divine commands. In doing so, it strengthens the case for metaphysical realism about causal necessity and provides a framework capable of integrating both empirical discoveries and metaphysical explanation.

In summary, by critically engaging with historical and contemporary thinkers, this article argues that Intrinsic Necessity provides the most coherent and explanatory framework for understanding the causal unity of the natural world. It preserves the explanatory power of natural kinds, accounts for the reliability of causal relations, and resists both reduction to observational regularities and dependence on external authorities. Its capacity to address counterfactual reasoning, negative causation, modal metaphysics, and the fallibility of human knowledge makes it a philosophically robust candidate for grounding the metaphysics of causation and the laws of nature.

Giriş

Doğa olaylarının açıklanmasında “neden ve sonuç” ilişkisi her zaman tartışmalı bir alan olmuştur: Gözlemlerimiz, ardışık tekrarlar ve düzenlilikler sunarken, bu düzenliliklerin altında bir metafizik temelin olup olmadığı varsa ne olduğu uzun tartışmalar doğurmuştur. Bilimsel pratikte düzenlilik gözlemleri yeterli görünse de, felsefi açıdan bu yaklaşım doğanın zorunlu ve güvenilir yapısını tam olarak açıklamakta yetersiz kalır. Doğanın bütünlüğünü açıklamada *nedensel zorunluluk* kavramının rolü oldukça büyüktür. Bu rolü araştırırken temel sorumuz, “Doğanın tekdüzelik ve güvenilirlik özellikleriyle sergilenen bütünlüğünün altında yatan metafiziksel temel nedir ve nedensel zorunluluk bu yapıyı açıklamada yeterli midir?” şeklinde ifade edilebilir. Bu kapsamda, makalede, doğanın bütüncül bir yapıya sahip olduğu iddiasındaki problemleri noktaları ortaya koymak ve bu soruna üç farklı metafizik yorum—düzenlilik, dışsal zorunluluk ve içkin zorunluluk—üzerinden yanıt aramak amaçlanmaktadır.

“Zorunluluk” terimi burada, yalnızca mantıksal ya da epistemik değil, metafiziksel düzeyde bir zorunluluğu ifade eder; yani bir şeyin başka türlü olmasının mümkün olmadığı iddiasını dile getirir. “Doğa yasası”, gözlemlenen düzenliliklerin ötesinde, olaylar arasındaki nedensel bağlantıyı gösteren evrensel ilkeleri anlatır. Makalede görüleceği üzere, bu ilkeler kimi düşünürlere göre epistemik genellemeleri kimilerine göre ise ontolojik zorunlulukları imler. “Öz” ya da “içsel özellik” ise, bir nesnenin kimliğini belirleyen ve onun davranışsal potansiyellerini yapılandıran temel niteliklerdir. “Doğal tür” kavramı ise, aynı nedensel yapıdan türeyen nesneleri bir araya getiren ontolojik bir sınıflamadır. Her ne kadar makalede tartışılan yaklaşımlardan biri olan düzenlilik tezine göre doğal türler epistemik bir genellemeye dayansa da onlar için de doğal olan ve olmayan türler ayrımı söz konusudur.

Araştırma sonucunda, doğanın bütünlüğünü en iyi açıklayan yaklaşımın *içkin zorunluluk tezi* olduğu ortaya konulmuştur. *Düzenlilik* ve *dışsal zorunluluk* tezleri hem epistemolojik hem de ontolojik açıdan çeşitli eksiklikler barındırırken, *içkin zorunluluk* yaklaşımı nesnelerin doğal özellikleri üzerinden zorunlu bağlantılar kurarak doğanın düzen ve güvenilirliğini daha tutarlı bir şekilde açıklamaktadır. Bu demektir ki, nedensel zorunluluğun nesnelere içkin özelliklerden kaynaklandığı savunusu, doğanın bütünlüğünün metafiziksel dayanağını en sağlam biçimde ortaya koymaktadır.

Makale, öncelikle David Hume’un nedensellik konusundaki şüpheciliği çerçevesinde geliştirilen düzenlilik tezinin ele alınmasıyla başlayacak; ardından, nedensel zorunluluğun nesnelere dışarıdan dayatıldığı dışsal zorunluluk tezini tartışacaktır. Son bölümde ise, nesnelerin özüne dayanan içkin zorunluluk tezi

detaylı olarak incelenerek, bu yaklaşımın doğanın bütünlüğünü açıklamada neden diğer açıklamalardan daha üstün olduğu ortaya konulacaktır. Böylece, makale her üç tezin karşılaştırmalı analizini sunarak, içkin zorunluluk tezinin en ikna edici açıklama olduğunu savunacaktır.

Doğanın metafizik bütünlüğü: Tekdüzelik ve güvenilirlik

Doğanın metafizik bütünlüğü, temel olarak *tekdüzelik* (uniform) ve *güvenilirlik* (reliable) kavramları çerçevesinde değerlendirilebilir. Doğadaki her nesne, kendine has belirleyici özellikleriyle varlığını sürdürür; bu özellikler, nesnenin kimliğini oluşturan temel yapı taşlarıdır.¹ Örneğin, suyun doğası belirli bileşenlerin (örneğin x ve y) birleşiminden meydana gelirken, eğer benzer görünüşteki bir sıvının bileşimi (örneğin x ve z) farklılık gösteriyorsa, o sıvı aslında farklı bir doğal nesne olarak kabul edilir.² Bu durum, doğanın karakterizasyonunda nesnelerin ayırt edici özelliklerinin vazgeçilmez olduğunu ortaya koyar.³

Tekdüzelik, doğada bulunan nesnelerin ayırt edici özellikleri sayesinde eş zamanlı uyumunu ve bütünlüğünü ifade eder; yani, belirli bir anda tüm doğal nesnelerin, onların temel özelliklerine uygun biçimde var olmaları beklenir.⁴ Bu uyum, nesnelerin doğal yapılarında yer alan düzenin ve tekrarlanabilirliğin göstergesidir. *Güvenilirlik* kavramı ise nesnelerin zaman içindeki sürekliliğini ve değişmeyen temel özelliklerini koruma eğilimlerini belirtir.⁵ Örneğin, t zamanında x ve y bileşenlerine sahip bir nesne, sonraki bir zaman diliminde bu temel özelliklerini kaybetmediği sürece, yapısal ve fonksiyonel bütünlüğünü muhafaza eder. Özetle, doğanın metafizik bütünlüğü, tekdüzelik ve güvenilirlik ilkelerinin iç içe geçmesiyle temellendirilir. Nesnelerin kendilerine has ayırt edici özelliklerinin korunması hem var olan tüm nesneler arasındaki anlık uyumun hem de nesnelerin zaman içindeki devamlılığının sağlanması açısından kritik bir rol oynar. Bu iki kavramın bir arada değerlendirilmesi, doğanın evrensel düzenine ve metafiziksel temeline işaret ederek, varlıkların birbirleriyle olan uyumunu ve sürekliliğini sağlamlaştırır.

Şimdi takip eden bölümlerde, doğanın metafizik bütünlüğünü sağladığını ileri sürdüğümüz tekdüzelik ve güvenilirlik ilkelerinin düzenlilik, dışsal nedensellik ve içkin nedensellik tezlerinde ne kadar başarı ile savunulduğuna bakabiliriz.

- 1 John Bigelow et al., "The World as One of a Kind: Natural Necessity and Laws of Nature," *The British Journal for the Philosophy of Science* 43/3 (1992), 371–388, 372.
- 2 John W Carroll, *Laws of Nature* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 126-127.
- 3 E. J Lowe, *The Four-Category Ontology: A Metaphysical Foundation for Natural Science* (Oxford: Clarendon, 2007), 70.
- 4 Stephen Mumford, *Laws in Nature* (London: Routledge, 2006), 113.
- 5 D. M. Armstrong, *What Is a Law of Nature?* (Cambridge University Press, 2016), 72.

Düzenlilik Tezi

Düzenlilik tezi, doğanın işleyişini yalnızca gözlemlenen ve tekrarlanan olaylar üzerinden açıklamaya çalışan bir yaklaşımı temsil eder. Bu bölümde, doğa yasalarının belirli koşullar altında ortaya çıkan düzenliliklerle tanımlandığı varsayımı ele alınırken, aynı zamanda bu yaklaşımın, olaylar arasındaki derin nedensel bağlantıları ve zorunluluğu açıklamada yetersiz kaldığı noktalara da değinilecektir. Özellikle Hume'un nedensellik hakkındaki şüpheciliğinin, düzenlilik tezinin savunulmasında nasıl bir temel oluşturduğuna ve eleştirmenlerin bu yaklaşımın eksikliklerine nasıl işaret ettiğine dair tartışmalar detaylandırılacaktır.

Her ne kadar son araştırmalar Hume'un metafiziksel bir gerçekçi olduğuna işaret etse de⁶ onun nedensellik bilgisine yönelik güçlü şüpheciliği, esas olarak doğadaki zorunluluğun inkârı olan bir tür metafiziğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşe göre, doğanın bütünlüğü yerel olayların uzay-zamandaki parçalı yapısından ibarettir.⁷ Bu yapı kimilerince bağımsız olguların mozaiği olarak adlandırılır. Hume'un şüpheciliği, birbirini takip eden olayların arkasında değişmez bir yapı olduğu inancına yer bırakmadığından, bu tez gündelik olayların oluşumuna dikkat çekmenin ötesinde metafizik iddialarda bulunabilecek bir konumda değildir.⁸ Bu durumda düzenlilik, analiz edilemeyen, dolayısıyla nihai olarak açıklanamaz bir nokta olarak kabul edilir. Dolayısıyla, düzenlilik tezi gerçek bir bağlantı içermeyen bir nedensellik kavramına sahiptir. Hume bunu açıkça şöyle belirtmiştir: “Tüm olaylar tamamen gevşek ve ayrı görünür. Bir olay diğerini takip eder; ama aralarında hiçbir zaman bir bağ göremeyiz. Yapışık görünürler ama asla bağlantılı değildirler”⁹

Düzenlilik tezinin önemli bir avantajı, olaylar arasında herhangi bir gizli nedensel bağlantı varsaymadığı için, tekrar eden örüntülere ve deneyimsel gözleme dayalı olarak çıkarımlar yapmaya izin vermesidir. Bu çıkarımlar, bilimsel araştırmalarda gözlemlenen düzenli yapılar dışında bir şey varsaymaya gerek bırakmamaktadır. Su içmek olayı bir memelinin beslenmesi olayı tarafından takip ediliyorsa, düzenli bir

6 Bu tezi ayrıntılı olarak savunan eserler için bkz. Galen Strawson, *The Secret Connexion: Causation, Realism, and David Hume*, Revised Edition (Oxford, New York: Oxford University Press, 2014). Ayrıca bkz. Tom L Beauchamp and Alexander Rosenberg, *Hume and the Problem of Causation* (New York: Oxford U.P., 1981). ve John P Wright, *The Sceptical Realism of David Hume* (Manchester: Manchester University Press, 1983).

7 Söz konusu tezi en güçlü savunan eser için bkz. David K. Lewis, *On the Plurality of Worlds* (Oxford: Blackwell, 1986).

8 Ömer Fatih Tekin, “Doğa Yasaları Bağlamında Klasik Humeculuğa Karşı Yapısal Humeculuk,” *Felsefe Dünyası*, no. 77 (August 6, 2023): 89–111, 92.

9 David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ed. Peter Millican (Oxford, New York: Oxford University Press, 2008), 51.

yapı bulunmuş demektir. Bunun arkasında ayrıca bir zorunlu yapı aramaya gerek yoktur.¹⁰ Hume ve onun modern takipçileri için bu, bilimsel araştırmacıları bir takım gereksiz metafizik varsayımlarla hareket etmekten alıkoyacaktır. Düzenlilik tezinin savunucusu, iki nesne arasında belli bir düzenliliği meydana getiren ontolojik bir bağlantı var mıdır veya bir olayı meydana getiren görünmez güçler nelerdir gibi soruları bir kenara bırakabilecektir.¹¹ Kısacası bu tezin en önemli avantajı doğadaki düzenli işleyişi anlamak için sağladığı ontolojik ve epistemik tutumluluktur. Fakat düzenliliğin doğanın bütünlüğüne ilişkin yeterli bir açıklama sunup sunmadığı birçok nedenden dolayı tartışmaya açıktır.

Birincisi, bu tezin savunucuları doğayı bir bütün olarak görse de onun sürdürülmesini garanti edecek temel bir yapının bulunmadığını düşünür.¹² Yani evrenin son gününe kadar, eğer varsa, düzenli herhangi bir yapı hakkında konuşmaya fırsat yoktur çünkü onlara göre yasalar sadece olguları tanımlayıcıdır. Şu anda güneşin doğduğunu biliyoruz ama bu bize güneşin yarın doğup doğmayacağını, doğmayacaksa güneşin alışılmış hareketini engelleyen herhangi bir doğal nedenin olup olamayacağını söylemez. Aslında bir olaya duyulan aşinalık, aynı olayı üreten iki farklı yapının olabileceği veya olmayabileceği gerçeğinden dolayı sadece bir yanılsamadır. Herhangi bir olay için mevcut tek açıklama, onun düzenli olarak gerçekleştiğidir. Sonuç olarak, düzenlilik tezini savunanlar, bağımsız olayların özetlenmesi dışında, bir şeyi doğa yasası olarak tanımlamak için yeterli bir nedenin olmadığına inanırlar.

O halde şunu sorabiliriz: Bir doğa kanunu, doğada olup bitenleri, bizim bildirdiğimiz ana kadar sadece özetliyorsa neyi açıklar? Düzenlilik açıklaması, olaylar arasında zamansal veya mekânsal bir bağlantı sunmadığından, doğa yasası biçimindeki bir ifade, yalnızca bir durumun onaylanması anlamına gelir. Suyun kediler için besleyici olduğunun doğrulanması suyun neden besleyici olduğunu açıklamaz. Zaten amacı bir doğa kanununa işaret etmek olan bu gibi betimlemelerin hiçbir açıklayıcı özelliği yoktur.¹³ Daha önemlisi, bu tür herhangi bir ifade kolaylıkla rastlantısal bir genellemeyle karıştırılabilir, çünkü düzenlilik tezi bize rastlantısal ve gerçek düzenlilikleri ayırt etmek için hiçbir kriter sunmaz. Her ne kadar Hume, nedensellik için artarda gelen olayların tekrar etmesinin yanısıra nedenin sonuçtan zamansal olarak önce olması ve nedenle sonucun mekânsal devamlılığı gibi şartları

10 Wesley C. Salmon, *Scientific Explanation and the Causal Structure of the World* (Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1984), 138.

11 Stathis Psillos, *Causation and Explanation* (McGill-Queen's University Press, 2002), 139.

12 Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, 51-52.

13 Stephen Mumford, "Laws and Dispositions," *The Routledge Companion to Metaphysics*, ed. Robin Le Poidevin et al. (London & New York: Routledge, 2009), 471-479, 476.

öne sürse de rastlantıyla nedensel bağlantıyı ayırt edecek bir kriter sunmuş değildir.¹⁴ Kant da Hume'un nedensellik görüşüne eleştirisinde bu noktayı dile getirmiştir.

Nedensellik ilişkisi kavramı, A şeyinin öyle olmasını gerektirir ki, başka bir B şeyi ondan zorunlu olarak ve mutlak evrensel bir kurala uygun olarak çıksın. Görünüşler (yani algıladıklarımız) kesinlikle bir kuralın mümkün olduğu ve buna göre bir şeyin alışlageldiği durumları sağlar, ama asla sonucun zorunlu olduğunu göstermez. [Nedensel ilişki, öyle bir özelliğe sahiptir ki] deneysel olarak kesinlikle ifade edilemez, yani, sonuç yalnızca nedene bağlı değildir, aksine onun aracılığıyla ortaya çıkar ve ondan kaynaklanır. Kuralın katı evrenselliği, tümevarım yoluyla karşılaştırmalı evrenselliğinden başka bir şeye sahip olmayan ampirik kuralların kesinlikle bir özelliği değildir. (A91-2 / B123-4)¹⁵

Yani Kant'a göre, olayların artarda gelişi ilk bakışta zamansal olarak algıların sıralanması ve mekânsal devamlılık gibi görünse de¹⁶ nihayetinde bir zorunluluk olmadan herhangi bir açıklama sunmamaktadır.¹⁷ Sonuç olarak, Hume'un dünyasında düzenlilik kavramı ontolojik zeminden yoksun bırakılmaktadır.

Ontolojik bir zemin arayışını geride bırakmanın, dünyaya dair daha basit bir anlayış geliştirilmesine olanak sağladığı doğru olabilir. Bu anlayışta, uzay ve zamana dağılmış gerçekler tarafından belirlenen tüm olgular kategoriktir. Nedenleri ve sonuçları bağlayan hiçbir zorunluluk söz konusu değildir. Düzenlilik tezindeki bu epistemik tutumluluk ancak rakip nedensellik teorileriyle karşılaştırıldığında fark edilebilir.¹⁸ Bununla birlikte, ilk olarak, “daha basit olan” yargısının öznelliği sorunu ile karşılaşırız. Daha önemli bir sorun ise, ikinci olarak, bize göre daha basit bir teorisinin neden daha fazla tercih edildiğine dair iyi nedenler sunulmamasıdır.

Burada işaret edilen sorunlara kısaca eğilecek olursak; öncelikle, hangi varsayımların basitlik adına “ad hoc” veya gereksiz olarak nitelendirileceğinin belirlenmesi son derece zordur. Gerçekten vazgeçilmez hipotezler ile fazla yük arasındaki çizgi her zaman net değildir. Bir araştırmacının gereksiz bir varsayım olarak gördüğü şeyi, bir başkası ince deneysel nüansları açıklamak için gerekli bir ayrıntı olarak görebilir. Bu öznellik, basitlik ilkesinin evrensel bir standarda göre uygulanmasını zorlaştırır. Farklı değerlendiriciler, ek varsayımların açıklayıcı gücü anlamlı bir şekilde artırıp artırmadığı ya da deneysel fayda sağlamadan teoriyi karmaşıktırıp karmaşıktırmadığı konusunda anlaşamayabilir. Basitlik

14 Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*. 36-38.

15 Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, ed. Paul Guyer - Allen W. Wood (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 223.

16 Immanuel Kant, *Prolegomena to Any Future Metaphysics (Second Edition): And the Letter to Marcus Herz, February 1772*, trans. James Wesley Ellington (Hackett Publishing, 2001), 38-39.

17 Kant, *Prolegomena*, 50.

18 Stephen Mumford, *Laws in Nature* (London: Routledge, 2006), 16.

ilkesi, bir açıklamanın mutlak bir özelliği değil, bağlama göre değişen bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla, araştırmacıların bir açıklama için kurdukları bağlam değiştikçe, hangi açıklamanın basit olduğuna dair yargı da bu bağlamda doğru olacak, bir başka bağlamda doğru olmayacaktır.

Bundan daha ciddi bir problem, basitliğe dair nesnel bir kriter bulunsa bile, bir açıklamanın basit olmasının onun doğru olduğunu göstermemesi veya en azından bir açıklamanın neden diğer açıklamalardan daha doğru olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmemesidir. *Ockham'ın usturası* olarak bilinen bu ilke, ontolojik değil, epistemik bir yol gösterici kabul edilmelidir. Ockham'ın usturası rakip açıklamaların doğruluğunu basitliklerinden yola çıkarak sınamaktan ziyade, belli bir durumda daha kullanışlı açıklamayı ortaya çıkarmayı hedefler.¹⁹ Öyleyse, açıklamanın basit olmasının bir olayın neden ve sonucunu ortaya çıkardığını ileri sürmek için yeterli bir gerekçe de yoktur.

Düzenliliğin, doğanın metafizik bütünlüğünü açıkladığı iddiasındaki daha ciddi sorunlar kısmen nedenselliğin eksik analizinden kaynaklanmaktadır. Metafiziğe yaklaşımları farklı olan Hume ve Gazzâlî'nin benzer akıl yürütmesini takip eden düzenlilik savunucuları, neden olarak gözlemlenen ile sonuç arasındaki gözlemlenen ilişkinin epistemik olarak birbirinden ayrı olaylar olduğunu kabul ederler. Hume'un tabiriyle orada gözlemlenen şey, sadece olayların artarda gelişidir. Dolayısıyla, kedinin su içmesi, enerjisinin yenilenmesi olayından farklı bir olaydır. Gazzâlî'nin Tanrı'nın gücüyle ilgili olarak ortaya attığı iddiası da tam olarak bu doğrultudadır:

Yemeden tokluk yaratmak, baş kesilmeden ölümü yaratmak, baş kesildikten sonra yaşamı sürdürmek ve benzeri tüm bağlantılı şeyler [ilahi] kudret dahilindedir.²⁰

Bu analizdeki sorun, olayları gözlemlenmenin nedenselliğin asıl nesnesi olarak alınmasından kaynaklanmaktadır. Düzenlilik tezinin savunucusu, bir olayın meydana geldiği bağlamı göz ardı eder ve aceleyle olayların birbirinden ayrı olduğu sonucuna varabilir. Bu durumda göz ardı ettiği şey, bir olayın bağlamının zamandan, mekândan ama daha da önemlisi nesnelerden oluştuğudur. Örnekte bir kedi ve su var. Kedinin su içmesi durumunda uğradığı değişiklikler, suyun o içtiğinde ne tür değişikliklere uğradığıyla yakından ilgilidir. Örneğin, suyun cansız bir nesne üzerinde aynı besleyici etkiye sahip olmadığı açıktır. Dolayısıyla, nedenselliğin birincil nesnesi bir dizi olay değil, olay sırasında özellikleri değişen nesnenin kendisidir. Düzenlilikçi, bunun, kendi teorisine hiçbir meydan okuma oluşturmadığını, çünkü nesnelerin

19 Philip Ball, "The Tyranny of Simple Explanations," *The Atlantic* (blog), August 11, 2016, <https://www.theatlantic.com/science/archive/2016/08/occams-razor/495332/>.

20 Ghazâlî, *The Incoherence of the Philosophers* = *Tahāfut Al-Falāsifah: A Parallel English-Arabic Text*, trans. Michael E. Marmura (Provo, Utah: Brigham Young University Press, 1997), 166.

kendisini değil, yalnızca olayları gözlemleyebildiğimizi söyleyerek görüşünü savunacaktır. Ancak, buradaki hatalı mantığı görmek hiç de zor değildir. “Kedi” gibi nesnelere olaysız sahip olabiliriz ama “su içen kedi” gibi nesnesiz olayları göremeyiz. Çoğu durumda olay epistemik olarak öncelikli olarak alınsa da bu onun ontolojik olarak da önce olduğu anlamına gelmez. Bir olaya dahil olan nesneler, onların nedensel etkileşimlerine ilişkin gözlemlerimize tabi tutulamaz. Olaylar, nesnelerin nedensel bir etkileşim içinde geçirdiği gerçek değişikliklerin yalnızca kısa açıklamalarıdır. Olaylar hakkında konuşmak, gündelik dilde ve bilimsel çalışmalarda verimli sonuçlar üretir. Ancak “nedensellikte ‘iş gören’, olaylar değildir.”²¹

Olaylara nedensellikte gereğinden fazla anlam yüklenmesi, bir olayın diğer tüm olaylardan izole edilebileceğine dair bir varsayıma dayanır. Bir olayı tanımlarken, mümkün olabildiğince diğer tüm olayları dışarıda bırakarak bütüncül ve tutarlı bir açıklama getirmeye çalışmak gerekir. Ancak, bir olayı ne ile başlatıp ne ile bitireceğimize dair bizim görüşlerimizden tümüyle bağımsız bir kriter bulunmamaktadır. Modern bilim felsefesindeki teori-yüklü gözlem kavramı, gözlemin teoriye bağımlı olduğuna, yani teorilerin gözlemin amacını ve nesnesini belirlediğine işaret etmesi bakımından dikkate değerdir. Buna göre, doğru teorik çerçevenin rehberliğinde yapılması gereken gözlem, yalnızca bilgi alımını değil, aynı zamanda bu bilginin anlaşılması ve kategorize edilmesi sürecini içeren aktif bir beyin faaliyeti olarak görülür.²² Diğer bir deyişle, bir olayı diğerinden ayırmak için öncesinde teorik birtakım kabullere ihtiyaç vardır.

Düzenlilik hakkındaki ikinci şüphe de aynı hatadan kaynaklanmaktadır. Düzenlilikçi, olayları epistemik olarak izole edebileceği görüşüyle hareket ettiğinden, alternatif bir olaylar düzeni tasarlamının da olayların gözlemlenen sırası kadar tutarlı olduğuna inanır. Bu iddianın aksine, örneğin, nedensellik söz konusu olduğunda her türlü ontolojik bağımsızlığı reddeden İbn Sina’ı²³ takip eden bir içkin zorunlulukçu, olayların yalnızca belirli eğilimlerden oluşan nesnelerdeki değişimlerin açıklamaları olması nedeniyle ayrı ayrı ele alınamayacağını savunacaktır.²⁴ Kedi, kedi olduğu ve

21 Anjan Chakravartty, *A Metaphysics for Scientific Realism Knowing the Unobservable* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 107-108.

22 Norwood Russell Hanson, *Patterns of Discovery; An Inquiry into the Conceptual Foundations of Science* (Cambridge University Press, 1958), 19.

23 Avicenna, *The Metaphysics of “The Healing”: A Parallel English-Arabic Text = Aş-Şifā’: Al-Ilāhiyyāt*, trans. Michael E. Marmura (Provo, UT: Brigham Young University Press, 2005), 126-127.

24 Walter Ott, *Causation and Laws of Nature in Early Modern Philosophy* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 248.

su, su olduğu sürece normal şartlar altında suyun kediyi beslemesi kaçınılmazdır. Bu itiraza göre kavranabilirlik (conceivability), bir olayın içerdiği nedenlerin eksik tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Su kediyi zehirlerse, ya su organik vücuda zararlı ekstra maddeler içeriyor demektir ya da kedinin vücudu suyun düzgün şekilde işlenmediği olağanüstü biyolojik koşullar altındadır. Her iki durumda da olay, olayların olağan düzenine alternatif bir düzen olmayacaktır. Aksine, farklı nesneleri (zehirli su, sağlıklı bir kedi veya her ikisi) içeren farklı bir olay olacaktır. Bu sonuç, kavramlarımızın nesnelerden önce gelmediği sezgisiyle desteklenmektedir. Kavramlarımızı gözlemlediklerimizden çıkarsadığımızı düşünüyorsak, olayların normal seyrini tanıdığımız sürece kavranabilirlik bize rehberlik etmelidir. Yani kedinin su içmesi ve enerjisini geri kazanması olaylarından suyun memeliler için besleyici olduğunu anlarsak, o zaman yeni keşfedilen bir memeli için de besleyici olduğunu düşünebiliriz. Bu, suyun başka bir memeli türü için zehirli olduğunu düşünmekten elbette daha makuldür. Sonuçta, zorunlulukçuların özlere başvurma, yani kediyi zorunlu olarak kedi yapan şeye işaret etmeleri daha başarılı bir sonuç vermektedir: Suyu kedi için besleyici kılan zorunlu bileşenlerin bulunmadığı bir su kavramı düşünülebilir değildir.

Bu görüşün bir karşılığı da kavranabilirliğin modern mümkün dünyalar söyleminin temel fikri olduğudur. Genel olarak akla gelebilecek durumların, bizim dünyamızda gerçekleşmeyen bir dünya ya da gerçeklik düzlemi oluşturduğu düşünülür. Kabaca, mümkün dünyalar, nedensel ilişkiler açısından alternatif gerçekliklerdir. Mantıksal kısıtlamalar dışında, akılda derlenebilen her türlü durumun mümkün bir dünyada temsil edildiği kabul edilir. Mümkün dünyalar söylemi, bazen herhangi bir mümkün dünyanın ontolojik bir varlığı temsil ettiğini öne sürecek kadar ileri götürülür. Modal gerçekçilik olarak adlandırılan bu söylemde,²⁵ dünyamız sonsuz sayıda mümkün dünyadan biridir. Bu söylemdeki sorun, dünyamızın özelliklerine dayanan epistemik yargıların yalnızca mümkün (veya daha doğrusu hayal edilebilir) varlıkları gerçek kılmak için yeterli olmadığının farkına varılamamasında yatmaktadır.²⁶ Kavramların, gerçek gibi görünen şeylerden türetildiği ve tutarlı bir şekilde dünyanın geniş resmine yerleştirilebildiği sürece mümkün olduğu düşünülmektedir. Buna karşılık, söz konusu olasılığın belirsiz bir gerçekliğe ve tutarsız bir dünya resmine gönderme yapması serbest biçimli kavramsallaştırmadır. Modal gerçekçilikte yapıldığı gibi, serbest biçimli kavramsallaştırmalar oluşturma sürecinde, suyun memeliler için besleyici olması gibi özelliklerin bazı temel nedensel özellikleri göz ardı edilmelidir. Temel özellikleri göz ardı etmek veya bunlardan habersiz olmak, kişinin zihninin,

25 Lewis, *On the Plurality of Worlds*, 1-10.

26 Sydney Shoemaker, "Causal and Metaphysical Necessity," *Pacific Philosophical Quarterly* 79/1 (March 1, 1998), 59-77, 69.

sürekli hareket eden bir makine gibi halihazırda bilinen nesnelerin serbest biçimli kavramlarını yaratmasını sağlayabilir, ancak bu asla onların gerçekliğinin veya hatta olasılığının kanıtı olmayacaktır. Burada olasılığın kullanılmasına aldanmamalıyız. Kavramların serbest biçimde oluşturulması yalnızca bir olasılık iken, kavramların doğa gözlemlerinden türetilmesi gerçek bir olasılıktır. “Sadece mümkün [kavramı], aktüel ve potansiyel olandan hareketle yapılan bir yansıtmadır.”²⁷ Dolayısıyla, güvenilmezliği göz önüne alındığında, düzenlilikçi kavranabilirlik görüşü -olasılık kisvesi altında- nedensel zorunluluğa güçlü bir alternatif sunmaz.

Düzenlilik tezi hakkındaki üçüncü şüphe, genel olarak bilginin olanağı ve özel olarak da dünyanın anlaşılabilirliği ile ilgilidir. Bu tezin savunucusu, doğruluğun kendi normları arasında olduğunu inkâr edebilir.²⁸ Buna göre, keşfedilen veya saptanan düzenlilikler açıklamanın başarısı için çok önemli olsa da nedensellik hakkındaki tüm “gerçeği” ortaya çıkarmak, tek başına düzenliliğin sunduğundan daha fazlasını gerektirir.²⁹ Ancak doğruluk, herhangi bir nedensellik teorisi için ne olursa olsun önemli bir unsurdur. Mesela tahmin, bir ifadenin bir durumu doğru şekilde tanımlayıp tanımlamadığına ilişkin yargılara bağlıdır. Bilimsel araştırma bir yana, öngörü olmadan zihnimizin günlük işleyişi nasıl mümkün olabilir? Dolayısıyla düzenlilik savunucusu için tümevarımsal şüphecilik kaçınılmaz olur. Bundan daha ciddi bir sorun da vardır. Nesnelerin özellikleri ile onları algılayan özne arasındaki nedensel bağlantıyı kabul etmeden bilginin tutarlı bir açıklamasını sürdürmek zordur. Eğer, deneyim bilgisi duyu organlarının, nesnelerin özellikleri tarafından uyarılmasına bağlıysa, nesnelerle duyu organları arasında neden-sonuç ilişkisi varsayılıyor demektir. Sonuçta, aşırı durumlar bir yana, insan zihni bir kedinin algısı ile 20 metre uzunluğundaki bir kedinin halüsinasyonu arasındaki farkı duyu organlarının nesneler tarafından uyarılması sayesinde tespit eder. Bellek, nedensellik yoluyla algıyı, varsayılan gerçekliğe uygun şekilde düzenler. Düzenlilik tezinde bilgi sorunu bunlarla kalmaz. Ayrıca nedensellik insan dilinde anlamı korumanın anahtarıdır. Ayrıca bilim yapmanın imkanını da sağlar. Aksi takdirde bilimsel bir paradigma geliştirmek mümkün olmayabilir. Nedensel olarak bağlantılı ifadeler zinciri olmadan, belirli bir kelimenin belirli bir nesneye gönderme yapıp yapmadığını belirlemek mümkün değildir. Nedensel zincirlerden yoksun olan bağımsız açıklamalar, atıfta bulundukları nesneyi belirtmede başarısız olur. Mesela Kripke’nin de gösterdiği gibi³⁰ mesela “İstanbul Üniversitesi’nde ders veren biri”

27 James F. Ross, *Thought and World: The Hidden Necessities* (Notre Dame, Ind: University of Notre Dame Press, 2008), 39.

28 John Leslie Mackie, *The Cement of the Universe: A Study of Causation* (Clarendon Press, 1974).

29 Psillos, *Causation and Explanation*.

30 Saul Kripke, *Naming and Necessity* (Oxford: Blackwell, 1980), 8.

tanımı pek çok kişiye uyabilir ama kimden bahsettiğimizi bilmek için “Prof. Dr. A’yae uzanan nedensellik zincirini” bilmek gerekir.³¹ Bu örnekler buradaki sorunları açıkça göstermektedir. Nedensellik içeren ontolojik bir temele sadece metafiziksel değil, aynı zamanda epistemolojik sebeplerden dolayı da ihtiyaç vardır.

Hume’un nedensel olayları “tamamen gevşek ve ayrı” olarak nitelendirmesinin önemli bir sonucu olduğu açıktır. Zorunlu bağlantıların olmadığı bir dünya, geçmiş ve geleceği olmayan, hiçbir özellik taşımayan nesnelerle dolu bir dünyadır. Hume’un argümanları, doğadaki zorunlulukla ilgili rasyonalist iddialara karşı koymak için tasarlanmışsa da şüphecilik düzeyi, dünyanın anlaşılabilirliğini tehdit edecek kadar ileri gider. Böylelikle düzenlilik, yalnızca neden-sonuç arasındaki bağları koparmakla kalmaz, aynı zamanda bilginin öznesi ile nesnesi arasındaki bağları da koparır ve bu da epistemolojik bir krize yol açar. Çünkü en başta Hume’un deneyimin kaynağı olarak gördüğü duyu verileri de nesnelerin duyu organlarımıza nedensel etkileriyle oluşur. O halde, düzenliliğin, doğanın bütünlüğünü açıklamak için çok az şey sunacak kadar sorunla dolu olduğu makul bir şekilde iddia edilebilir. Daha da önemlisi, sonraki başlıklarda açıkça görüleceği gibi, Humecu şüpheciliğin başarılı bir şekilde çürütülüp çürütülemeyeceği konusunda nedensel zorunluluk daha güçlü bir açıklama olarak durur.³²

Sonuç olarak, bu noktaya kadar doğanın gözlemlenen tekrarlanan olaylar ve düzenlilikler üzerinden tanımlanmasının, olaylar arasındaki bağları ve derin nedensel ilişkileri yeterince açıklayamadığı gösterilmiştir. Bu yaklaşım, Hume’un nedensellik şüpheciliği çerçevesinde ele alınmış; ancak eleştirilerde belirtildiği gibi, yalnızca tanımlayıcı gözlemlere dayalı olması, doğanın gerçek yapısına işaret eden içkin özellikleri ortaya koymada yetersiz kalmıştır. Bu demektir ki doğanın metafizik bütünlüğünü oluşturan tekdüzellik ve güvenilirlik ilkeleri, düzenlilik tezi tarafından tam anlamıyla tatmin edilememektedir. Bu eksiklikler, tartışmanın sonraki aşamalarında daha kapsamlı ve derin nedensellik anlayışlarıyla ele alınmak üzere, alternatif yaklaşımlara geçişin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Düzenlilikçi teze göre olayların düzenliliği nihai gerçeklik olarak kabul edilmektedir. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz zorunlulukçu tezler ise, nihai gerçekliğin, düzenliliğin temelindeki zorunlu bir yapı olduğu görüşündedirler. Ancak bu yapının ne olduğu konusunda aralarında görüş ayrılığı bulunur. Bir yandan Rene Descartes, Gazzâlî ve David Armstrong gibi filozoflar, kanunların öznelere dayatıldığı gibi, zorunluluğun da maddeye dayatıldığını düşünürler.

31 Robert C Koons and Timothy H Pickavance, *Metaphysics: The Fundamentals*. (John Wiley & Sons, 2015), 44.

32 Mumford, *Laws in Nature*, 16.

Onlara göre, nedensel zorunluluğun kaynağı nesnelerin dışındandır. Bu görüşe göre, dünyadaki nesneler, doğa yasalarına tabi oldukları için belli şartlar altında belli özellikler gösterirler. Öte yandan Aristoteles, İbn Sina ve Sydney Shoemaker gibi filozoflar nedensel zorunluluğun dünyaya ve dolayısıyla içindeki nesnelere içkin olduğu fikrini desteklemektedir. Onlara göre, her nesnenin kendisi, zorunlu olan nedensel özelliklere sahiptir. Şimdi, her iki nedensel zorunluluk tezini analiz ederek, doğanın metafizik bütünlüğünü sağlayan tekdüzelik ve güvenilirlik ilkelerini hangisinin daha güçlü bir şekilde desteklediğini araştırabiliriz.

Dışsal Zorunluluk Tezi

Dışsal zorunluluk tezi, doğa yasalarının ve nesnelerin arasındaki zorunluluğunun, onların içkin özelliklerinden ziyade, dışsal ve evrensel bir ilke ya da güç tarafından belirlendiğini savunur. Bu bölümde, tezin temel argümanları özetlenmekte; doğa yasalarının geçerliliğinin dışsal bir kaynak aracılığıyla açıklanmasının, olayların ardındaki mecburi bağların derinliğini ve nesnelerin içkin tutarlılığını yeterince ortaya koyamadığı vurgulanmaktadır. Özellikle, dışsal zorunluluk yaklaşımının, doğanın metafizik bütünlüğünü oluşturan tekdüzelik ve güvenilirlik ilkeleriyle uyum sağlayamadığı, bu nedenle de doğanın evrensel düzenini tam anlamıyla yansıtmadığı en önemli bulgulardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Modern ifadeyle, eğer tüm kedilerin memeli olduğu kabul ediliyorsa, kedi olmak ile memeli olmak arasında bu durumu doğrulayan evrensel bir ilişki vardır. Bu yaklaşıma göre, nedensel zorunluluk yukarıdan aşağıya işler; nesnelerin bireyselleşmesi için kendilerine özgü özelliklere sahip olmaları gerekmemekte, onların rolü yalnızca evrenselleri somutlaştırmakla sınırlı kalmaktadır. Tümeller arasındaki ilişkiler zorunlu kabul edilse de tümeller ile onların örnekleri arasındaki ilişki olumsal niteliktedir; dolayısıyla, evrensel kedi ile evrensel memeli arasında zorunlu bir bağ bulunmasına rağmen, tüm kedilerin memeli olması mantıksal olarak kaçınılmaz değildir. Bu çerçevede, tümeller arasındaki ilişkileri ifade eden doğa yasaları olumsal kalır. Bu tezin çağdaş savunucuları arasında öne çıkan isimlerden biri David Armstrong'dur.³³

Armstrong, düzenlilik tezini modal zorunlulukları açıklayamamakla suçlar. Sürekli art arda gelişe dayalı düzenlilik teorileri gözlemlediğimiz olaylardaki sıralamayı açıklamaya yetse bile, karşıolgusal durumlarda doğadaki düzenliliğe dair herhangi bir teklifte bulunmamaktadır. Yani kedinin su içtiği durumu gözlemlediğimizde kedi beslenir. Peki kedi su içmediyse, vücudunda beslenme olmayacağını nasıl

33 Burada, benzer açıklamaları eş zamanlı ancak bağımsız olarak geliştiren Dretske (1977), Tooley (1977) ve Armstrong'un (1983) adını taşıyan DTA teorisine atıfta bulunuyorum.

bilebiliriz? Düzenlilik tezinin buna bir açıklaması yoktur. Armstrong da bu yüzden neden ile sonuç arasında zorunlu bir bağlantının olduğunu ve bu bağlantının duyuları aracılığıyla gözlemlenmesinden çıkarılmadığını ileri sürer.³⁴ Ancak ona göre bu zorunluluk, kedi olmak ve su adındaki iki tümel arasındadır. Söz konusu iki tümel arasındaki zorunlu bağlantı, bir kedi su içtiğinde doğa yasası olarak olayı yönetmektedir. Armstrong’a göre nedensel açıklama, A olayının belirli bir şekilde meydana gelmesinin, bir yasanın örneklenmesi yoluyla B olayının daha sonra meydana gelmesini açıkladığını göstermeyi içerir. Başka bir deyişle, açıklama işe yarar çünkü A’yı B’ye bağlayan yasa, olayların kendisinde örneklenmiştir.

Gazzâlî de her ne kadar filozofların zorunluluk anlayışını eleştirirken düzenlilik görüşü lehine iddialar sunsa da doğanın işleyişindeki düzenliliğin sadece epistemik bir boyutta olduğundan bahsetmemiştir. Ona göre “... alışkanlık olarak neden olduğuna inanılan şey ile alışkanlık olarak sonuç olduğuna inanılan şey arasındaki bağlantı gerekli değildir.”³⁵ Ancak bunun, doğadaki nedenselliğin arkasında mantıksal bir zorunluluk olmadığına dair bir argüman olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü devamında “aralarındaki bağlantı onları yan yana yaratan Allah’ın önceden verdiği hükümden kaynaklanmaktadır” diyerek, neden ve sonuç arasında ilahî bir emirle bağlantı kurulduğunu ifade etmektedir. Gazzâlî, Armstrong’un tümeller arasında kurduğuna benzer zorunlu bir bağlantının olduğunu düşünmemekle birlikte, Tanrı’nın iradesinin mutlaklığına bağlı bir zorunlu doğa anlayışını kabul eder görünmektedir.³⁶ Bu irade doğaya içkin değil, doğayı yaratan Tanrı’nın iradesi olduğu için, Gazzâlî’nin de dışsal zorunluluk tezinin başka bir versiyonunu savunduğu iddia edilebilir.

Descartes ise Armstrong ile Ghazzali arasında bir dışsal zorunluluk iddiasında bulunur. Descartes’a göre doğa yasaları, bir kralın krallığında yasalar koyması gibi, onları koyan Tanrı’ya bağlıdır. Tanrı maddeyi yaratırken, hareketi ve doğa yasalarını da yaratmıştır ve Tanrı’nın değişmezliğinden bunları sürdürdüğü sonucu çıkar.³⁷ Ona göre mantık da Tanrı’nın yarattıkları arasında olduğu için, mantıksal

34 Armstrong, *What Is a Law of Nature?*, 72.

35 Ghazâlî, *The Incoherence of the Philosophers*, 170.

36 Gazzâlî’nin adetullah kavramını kullanımı ve bunun doğadaki nedensellik ile ilişkisi için bkz. Frank Griffel, *Al-Ghazâlî’s Philosophical Theology* (New York: Oxford Univ. Press, 2009).

37 René Descartes, *The Philosophical Writings of Descartes: Volume 3, The Correspondence* (Cambridge University Press, 1984), 21.

zorunluluk ile nedensel zorunluluk birleşmiş gibidir.³⁸ Kısacası, yasalar kendi içlerinde zorunlu oldukları için değil, Tanrı değişmez ve hükümlerine sadık olduğu için sabit ve değişmezdir. Bu da Descartes'ı dışsal zorunlulukçu olarak görmek için yeterlidir.

Dışsal zorunluluk tezinin her üç versiyonu da düzenlilik tezine kıyasla doğanın metafizik bütünlüğünü daha iyi açıklamaktadır. Öncelikle, nedenselliğin nesnel karakterine vurgu yaparak doğa yasalarının tekdüzeliğini savunmaya izin verir. İkinci olarak, karşıolgusal analizler sayesinde gözlemlenemeyen olayları ve gelecekteki olguları da içerecek açıklamalar sunduğu için doğanın metafizik bütünlüğünü sağlayan güvenilirliğe el verir.

Ancak dışsal zorunluluk tezinin avantajlarından çok dezavantajlar taşıyan bir tez olduğu söylenebilir. Tezin önemli eksikliklerinden biri, doğaya yapılan vurgunun zayıflığıdır. Doğanın bütünlüğü, doğadaki nesnelerin kendilerinden ziyade, nesnelerle arasındaki ilişkileri henüz tam olarak belirlenmemiş olan evrensel tümellerin soyut kanunlarına indirgenmektedir. Bu düzeyde, dışsal zorunluluk yalnızca epistemik doğaya atıfta bulunabilir; yani, “tüm nesnelerin ortak özelliklerine ilişkin düşüncelerimize dayanan doğa” şeklinde tanımlanır. Böyle bir tanım, doğayı metafiziksel gerçeklikten ziyade, insanın doğayı algılaması ve anlamlandırmasıyla sınırlandırır; sonuç olarak, doğanın bütünlüğünü savunmada belirsizlik ortaya çıkar. Bu sonucu Heisenberg'in belirsizlik kuramıyla geliştirip daha detaylandırmak mümkün olamaz mı? Kuantum fiziğinin verileri esas alındığında dışsal zorunluluk tezi nerede durmaktadır? Sorusunu sorup bunun üzerinden bir değerlendirme yapmak farklı bir tartışma alanı oluştursa bile yine de bir ilişki kurulması makaleye güç katar diye düşünüyorum.

Bir diğer eksiklik, iki tümel arasındaki zorunluluğun, örneğin kedi olmak ile memeli olmak arasındaki bağın neden geçerli olduğunun, kedi olmak ile taş olmak arasında neden geçerli olmadığına açıklığa kavuşturulamamasıdır. Armstrong'un teorisini eleştiren birçok görüşe göre,³⁹ tümelleri birbirine bağlayan bu ilişki *ad hoc* nitelik taşır; bu türden bir zorunluluk zaten fark edilmiş ilişkiler için peşinen kabul edilir ve bu nedenle, dışsal zorunluluk, bir ilişkiye doğa yasası statüsü

38 Descartes, geometrinin gerçeklerinin ve genel olarak mümkün ya da imkânsız denebilecek şeylerle ilgili tüm gerçeklerin Tanrı tarafından oluşturulduğunu ve O'na bağlı olduğunu iddia eder. Ona göre, diğer yaratıklar nasıl O'na bağlıysa, iki kere dördün sekiz etmesinin doğru olmadığını ya da bir kez harekete geçen bir cismin orada durması gerektiğini söylemenin O'nun gücünde olması, yaratıkları yaratmanın ya da yok etmenin O'nun gücünde olmasından daha az değildir. Descartes'tan Mesland'a Mektup, 2 May 1644. Descartes, *The Philosophical Writings of Descartes*, 235-236.

39 Bigelow, Ellis, and Lierse, “The World as One of a Kind.” 378.

kazandırmanın, o ilişkinin gerçekliğini ispatlamaya yetmediğini gösterir.⁴⁰ Böylece, iki tümel arasındaki nedensel zorunluluk, analiz edilemez (primitive) bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir.

Aynı derecede önemli bir husus, tümellerin kendi örneklerine nasıl uygulanacağı konusundaki belirsizliktir. Bu görüşte doğa yasaları olumsal olduğundan, tümellerle nesneler arasındaki ilişkiler uygulama kuralları hakkında daha fazla bilgi sunmalıdır. Nesnelerin, kendilerine özgü karakteristik özelliklerden yoksun olduğu, çünkü yalnızca tümellerin örnekleri olarak varlık gösterdiği varsayılırsa, nesnelerin ontolojik olarak boş olduğu iddia edilebilir. O zaman, farklı tümellerin aynı tikellere nasıl uygulanabileceği sorunu gündeme gelir. Armstrong, aynı tümelin somutlaştırılması bakımından tüm nesnelerin farklı olduğunu kabul etse de nesnelerin tümellerin uygulanmasından önce belirli özelliklere sahip olduğuna ve dolayısıyla bir örnekleme matrisi oluşturabileceğine dair ikna edici bir gerekçe sunmamaktadır. Gazzâlî ve Descartes ise ister atomlar ister geometrik parçacıklar olsun, nesnelerin temel olarak nitelikten yoksun yapılar olduğunu ve yasaların onlara olumsal olarak özellikler bahsettiğini savunarak daha açık varsayımlarda bulunmuşlardır; ancak bu varsayımlar da Armstrong'un teorisindeki sorunlarla benzer nedenlerden dolayı temelsiz kalmaktadır.

Gazzâlî ve Descartes'ın, yasaların belirlenmesinde Tanrı'nın iradesine atıfta bulunmaları, gerçekliğin zorunlu yapısının kaynağını ilâhî bir iradeye bağlamalarından kaynaklanır. Bu varsayım, tüm olayların ilâhî yaratım eylemine dayandırılmasına olanak tanır; örneğin, kedi olmak ile memeli olmak arasındaki zorunlu ilişki, Tanrı'nın iradesiyle belirlenmiş sayılırken, aynı şekilde Tanrı'nın iradesi nedeniyle kedi olmak ile taş olmak arasında zorunlu bir bağ bulunmadığı ileri sürülür. Dahası, bu varsayımlar, tümellerin kendi örnekleriyle nasıl ilişkili olduğu konusundaki belirsizliği ortadan kaldırır. Tanrı'nın yaratıcı emrinin hem Tanrı ile tümeller arasında hem de tümel ile tikeller arasında aynı şekilde işler olduğu iddia edilmesi yeterlidir.⁴¹ İlâhî iradeye başvurusu, varsayılan zorunluluğun olumsuzluğunu değiştirmese de yasaların işlemesi konusunda keyfilik düzeyini azaltmaya yönelik bir strateji olarak değerlendirilebilir.⁴² Armstrong'un modelinin daha az ikna edici bulunmasının temel nedeni, doğa yasalarının kaynaktan yoksun olmasıdır. Yani, Armstrong'u klasik her şeye gücü yeten Tanrı'nın yerine nedensel zorunluluğu

40 Mumford, "Laws and Dispositions." 473-474.

41 Gazzâlî bu ilişkiyi kuranın melekler olabileceğini öne sürer. Diğer türlü, Hanoğlu'nun ileri sürdüğü gibi, Gazzâlî bir nominalist gibi görünmektedir. İsmail Hanoğlu, "Gazali Düşüncesinde Nominalizm ve Eşyanın Hakikati Sorunu," *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no. 3 (2012): 85-97.

42 Ott, *Causation and Laws of Nature in Early Modern Philosophy*, 1.

koymakla suçlayan düzenlilikçi eleştiriler temelsiz değildir.⁴³ Eğer doğa yasaları emrediliyorsa, emreden kim olduğunun sorgulanması kaçınılmazdır; emredeni içeren model, emreden yokluğuna dayalı modele göre daha savunulabilir kabul edilir.

Sonuç olarak, nedensel zorunluluk dışsal olarak ele alındığında, doğanın bütünlüğünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Descartes ve Gazzâlî’de görüldüğü gibi, teolojik bir hamle, gerçekliğin daha ikna edici bir resmini sunmaya çalışsa da nedensel açıklamanın gereksizliği vurgusundan kaynaklanan keyfilik sorununu ortadan kaldıramaz. Bir düzenlilik tezi savunucusu, burada doğaüstü unsurun epistemolojik boşluğu doldurmak amacıyla kullanıldığını haklı olarak iddia edebilir; ancak, diğer bir tür zorunlulukçular, doğanın bütünlüğünün Tanrı’nın her şeye kadir gücüne başvurmadan da açıklanabileceğine inanır. Çünkü, nedensel zorunluluk nesnelere özgüdür ve doğanın bütünlüğü, nesnelerin kendi doğalarından kaynaklanan etkileşimle açıklanır.

İçkin Zorunluluk Tezi

“İçkin Zorunluluk Tezi”, doğadaki nedensel ilişkilerin kaynağını nesnelerin kendilerine içkin olan belirli niteliklere dayandıran yaklaşıma verilen genel addır. Bu yaklaşıma göre, doğa yasalarının geçerliliği ve evrenselliği, nesnelerin yapılarından ve doğalarından kaynaklanır; dolayısıyla, nedensel zorunluluk doğaya dışsal bir otorite ya da soyut tümeler arasında tesadüfi ilişkilerle değil, doğrudan doğruya nesnelerin kendilerinden türetilir. Bu bakış açısı, doğanın metafizik bütünlüğünün iki temel ilkesi olan tekdüzelik (uniformity) ve güvenilirlik (reliability) ilkelerini karşılayabilecek bir çerçeve sunar. Bölüm boyunca bu içkin yaklaşımın temel dayanakları açıklanacak, nesnelerin ayırt edici özellikleriyle nedensel rollerini nasıl üstlendikleri tartışılacak ve bu modelin hem dışsal zorunluluk hem de düzenlilik tezine kıyasla neden daha bütünlüklü bir açıklama sunduğu gösterilecektir. Özellikle, nedensel ilişkilerin nesnelerin özlerinden çıkarsanabilir olduğu fikri, doğadaki düzenliliğin keyfilliğini ortadan kaldırmakta ve doğanın hem rasyonel hem de metafiziksel olarak birliğini savunmaktadır.

Önceki başlıkta belirtildiği gibi, zorunluluk iki farklı biçimde ele alınabilir. Bazı görüşler, nedensel zorunluluğun doğaya nesnelerin dışından etki ettiğini ve doğa yasalarının yalnızca olumsal bir zorunluluk taşıdığını savunur. Bu yaklaşımı ayrıntılı olarak inceledik. Buna karşılık diğer yaklaşımdakiler, nedensel zorunluluğun doğaya içkin olduğunu ve zorunluluğun nesnelerin potansiyellerinde yattığını ileri sürer. Bu ikinci görüş, Aristoteles’in bir nesnenin varlığının potansiyeller olmaksızın mümkün olamayacağı yönündeki düşüncesine oldukça yakındır.

43 Carroll, *Laws of Nature*, 2.

Bu yaklaşıma göre, bir nesnenin doğal mizaçları belirli koşullar altında zorunlu olarak açığa çıkar. Önceki koşullar aynı kaldığında, nesnenin farklı bir tepki vermesi mümkün değildir. Bu görüş ile dışsal nedensel zorunluluk anlayışı arasındaki temel fark, birincisinin neden-sonuç ilişkisini içkin bir bağ olarak görmesine karşın, ikincisinin bu ilişkiyi dışsal ve yasa benzeri bir bağlantı olarak değerlendirmesidir.

Bu içkin zorunluluk anlayışı, nitelik ayrışması (property individuation) yoluyla nedensel etkileşimlerde zorunluluğun ortaya çıktığını ileri sürer. Sydney Shoemaker'ın bu kavrama ilişkin analizinde bir özelliği ortaya çıkaran koşullarla (geriye dönük özellikler) bu özelliğin doğurduğu sonuçlar (ileriye dönük özellikler) arasında zorunlu bir bağlantı olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁴ Başka bir ifadeyle, nesneler, taşıdıkları özelliklerin neden olduğu nedensel etkilerle ayrışır.

Örneğin, “kedi” nesnesi yalnızca onu oluşturan biyolojik koşullar nedeniyle değil, aynı zamanda miyavlama gibi nedensel sonuçları nedeniyle de kendi başına bir doğal türdür. Kedi, ebeveynleri olmaksızın veya miyavlama yetisi olmaksızın aynı nesne olarak kalamaz. Kedinin doğasını belirleyen biyokimyasal bileşim ve bu bileşimden kaynaklanan nedensel özellikler onun özünü oluşturur. Dolayısıyla, “kedi olma” ancak belirli nedensel potansiyellere sahip olmasıyla mümkündür.

Bu anlayışta önemli olan, nesnelerin nedensel özelliklerine göre doğal olarak ayrışmalarıdır. Bu ayrışma yalnızca epistemolojik değil, aynı zamanda metafiziksel bir ilkedir. Örneğin, “bakır” olma özelliği, yalnızca pratik tanımlara değil, atom numarasının 29 olması gibi zorunlu bir yapısal özelliğe dayanır. Atom numarası 29 olmayan bir maddeyi bakır olarak nitelemek, kavramsal bir hata olur. Bu durum, bakırın, yalnızca görünüşüne ya da işlevine göre değil, özsel yapısına göre ayrıştığını gösterir.

Bakırın farklı bir atom numarasına sahip olması mümkün müdür? Eğer bakırın paradigmatic özelliği atom numarasının 29 olması ise, hayır. Shoemaker'ın ifadesiyle, “bu olağanüstü özelliklerin aynı temel yapı tarafından üretildiği”⁴⁵ doğruysa, yapının değişmesiyle nesnenin kimliği de değişir. Bakırın tüm gözlemlenebilir nedensel özelliklerini gösteren bir başka element, atomik yapısı aynı olmadıkça bakır olamaz. Yani bakır, belli güçlerin etkisiyle başka bir şeye dönüşebilir ama özü değişirse bakır olarak kalamaz. Benzer şekilde, bakırın görünen tüm nedensel özelliklerini gösteren bir element, tüm sebep ve sonuçları bakırla aynı olmadığı ve temel yapısı tamamen aynı olmadığı sürece bakır olma şartını karşılamayacaktır. Diyelim ki bir şekilde tam olarak bakır gibi işlev gören bir element keşfettik. Bu

44 Shoemaker, “Causal and Metaphysical Necessity.” 67.

45 Shoemaker. 69.

element, atom numarası 29’a sahip olma paradigmatik özelliğini paylaşmadığı sürece bakırın doğal türünün bir örneği olmadığından yine de farklı bir doğal tür olacaktır. Dolayısıyla, bakır, kendine özgü bir doğal türdür.

Bu yaklaşım, nedensel zorunluluğun nesnelerin özlerinden türediğini savunur. Bir nesne, bir ortamda belirli nedensel etkiler sergiliyorsa, bu yalnızca o etkilerin orada zaten bulunmasından, yani nesnenin özüne gömülü olmasından kaynaklanır. Aristoteles’in aktif ve pasif güç tanımlamasında olduğu gibi, ateşin kâğıdı yakma gücü ve kâğıdın yanma gücü karşılıklı olarak nedensel özellikler kazandırır. Eğer belirli bir durumda kâğıt yanmıyorsa, zorunlulukçu bu duruma etki eden başka bir nedensel etkenin bulunduğunu varsayar. Ott’un ifade ettiği gibi:

Ateşin kâğıdı yakmadığı bir dünya, ateşin, kâğıdın ya da her ikisinin de bulunmadığı bir dünyadır.⁴⁶

Hume açısından bakıldığında, böyle bir dünya düşünülebilir; çünkü ona göre epistemik mümkünlük, kavranabilirlik ile sınırlıdır. Ancak böyle bir dünyanın tüm detaylarıyla hayal edilmesi (tüm atomik yapılar dâhil) imkânsız olduğundan, Hume’un kriteri yeterince güvenilir değildir. Bu nedenle, gerçek dünyadaki nesne ve ilişkilerin tüm özellikleri, oldukları gibi zorunludur.

Bu durumda düzenlilik savunucusu, “bakır elektriği iletmebilir mi?” gibi sorular sorabilir. Ancak bu tür sorular, nedensel özelliklerin “normal koşullarda” ortaya çıktığını gözden geçirir. Oysa biz bu özellikleri izole ederek tanımlarız. “Belirli koşullar altında” ifadesi, yalnızca epistemik bir sınırlamadır; yoksa bakırın iletkenlik gücünü ortadan kaldırmaz. Nedenselliğin karmaşıklığını kabul etmek, onun zorunlu yapısını reddetmeyi gerektirmez.

Zorunluluğun kabul etmesi gereken şey, tümüyle izole ve koşulsuz nedensel özelliklerin bulunmadığıdır. Bu durum, İbn Sina’nın evren anlayışıyla da örtüşür: Ona göre “kendinde zorunlu” olan yalnızca bir varlıktır; geri kalan her şey başka bir varlığa nedensel olarak bağlıdır. Bu sistemde her varlık, uzak veya yakın bir neden aracılığıyla başka bir şeye dayanır. Hatta İbn Sînâ’ya göre bu, başka hiçbir şeyle ilişkisi olmayan hiçbir varlığın olmadığını kabul etmekle aynı şeydir. Hatırlanacağı üzere, İbn Sina Kendinde Zorunlu Varlık’ın, kendi dışındaki her varlığın uzak fail nedeni olduğunu ileri sürerken, doğal nedenleri de yakın fail neden olarak görmüştür. Yakın ve uzak nedenler dolayısıyla, İbn Sina sisteminde her şey nedensel bir şekilde başka bir varlığa bağlanır.⁴⁷ Aksi takdirde, nedensel özelliklerin keyfi olarak dağıtıldığı gibi tutarsız bir iddia ortaya çıkmış olur.

46 Ott, *Causation and Laws of Nature in Early Modern Philosophy*, 14.

47 Kara Richardson, “Avicenna’s Conception of the Efficient Cause,” *British Journal for the History of Philosophy* 21, no. 2 (March 2013): 220–39, 226.

Peki, bu içkin zorunluluk anlayışı doğruysa, doğa yasalarının durumu ne olur? İçkin zorunlulukçulara göre doğa yasaları, dışarıdan dayatılan soyut ilkeler değildir. Nesneler, nedensellik sürecine aktif olarak katılır; yasalar da bu katılımın sonucu olarak ifade edilirler.⁴⁸ Dolayısıyla doğadaki düzen, nesnelerin nedensel özelliklerinin bir ürünüdür. Açıklamanın yönü yukarıdan aşağıya doğru değil, aşağıdan yukarıya doğrudur. Yasalar nesnelerden türediği için, nedensel zorunluluk yasaların kendisine değil, doğrudan özelliklere atfedilmelidir.

Zorunluluğun bu şekilde temellendirilmesi, onun nasıl anlaşıldığına bağlıdır. Aristoteles'in *İkincil Analitikler B-19*'da belirttiği üzere,⁴⁹ doğalar tümevarımla keşfedilir; ancak yalnızca tümdengelimle gerekçelendirilebilir. Bu, zorunluluğun a priori olduğunu düşündürebilir. Öte yandan Kripke, bazı nedensel zorunlulukların yalnızca a posteriori olarak bilinebileceğini savunur. Bu, söz konusu zorunlulukların daha zayıf olduğu anlamına gelmez.⁵⁰ Eğer bir nesne ile bir başka varlık arasındaki nedensel bağ epistemik bir gözlemin ötesindeyse, bu bağın metafiziksel olduğu da söylenebilir.

Bu noktada şu soru ortaya çıkar: Nedensel zorunluluk, Aristoteles'in düşündüğü gibi mantıksal zorunluluğa indirgenebilir mi? Cevherlerin ve arazların etkileşiminde mantığın nihai temel olduğu fikri, günümüzde sorgulanmaktadır. Mantığın, zamanla geliştirilen bir araç olduğu, gerçekliği temsil ettiği ama onu öncelemediği giderek daha fazla kabul görmektedir. Farklı mantık sistemlerinin ortaya çıkması da bunu göstermektedir.

Eğer mantıksal yapılar gerçeklikten önce gelmiyorsa, nedensel zorunluluk mantıksal zorunluluktan daha temel bir statüye sahip olmalıdır. Çünkü, mantıksal ilişkiler doğada bulunmaz; nedensel özellikler kazandıran özler ise doğadadır. Bu anlamda, nedensel zorunluluk, yalnızca ifadelerimizin değil, nesnelerin gerçek doğasına aittir. Sonuçta, bir akıl yürütme sistemi olarak mantığın, zaman içinde gerçeklikle başa çıkmaya yönelik bilimsel bir araç olarak inşa edildiği söylenebilir. Mantık, gerçeği haklı olarak temsil ettiğini düşündüğümüz terim ve kavramlardan oluşur. Son iki yüzyıldaki çoklu mantıksal sistemlerin gelişimi, mantığın gerçeklikten önce gelmediğini ima eder. Bizim inşa ettiğimiz mantık elbette gerçeği mümkün olan en iyi şekilde yansıtabilir. Ancak mantıksal terimlerin, sistemlerin, ilişkilerin inşası mutlak değildir. Mantıksal yapılar gerçeklikten önce gelmiyorsa, o zaman nedensel zorunluluk, mantıksal veya kavramsal zorunluluktan üstün olmalıdır. Bir

48 Mumford, "Laws and Dispositions." 478.

49 Aristotle, *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation, One-Volume Digital Edition*, ed. Jonathan Barnes (Princeton University Press, 2014).

50 Lowe, *The Four-Category Ontology*, 142.

başka deyişle zorunluluk ve olasılık içeren mantıksal ilişkiler doğada bulunamaz.⁵¹ Birbirleriyle etkileşim halindeyken nedensel özellikler kazandıran özler mantıksal yapılar değildir. Bu bakımdan nedensel zorunluluk bizim önermelerimizin veya ifadelerimizin bir özelliği olamaz. Bu, nesneler arasındaki nedensel bağlantılara ilişkin sınırlı bilgimize bakılmaksızın doğrudur.

Bu da bizi nedensel zorunluluğun epistemik statüsüne dair sorgulamaya getirir. Eğer nedensel zorunluluk en güçlü zorunluluk biçimiye, o zaman imkân ve imkânsızlık kavramlarının da buna göre yeniden tanımlanması gerekir. Bu durumda olasılık, yalnızca kavramsal tahayyülün değil, varlık yapısının bir işlevi olur. Örneğin bir kağıdın yanma ihtimali kağıt ve oksijen arasındaki bağlantılardan kaynaklanır. Olasılık, bu yapılar arasında henüz keşfedilmemiş bağlantıların varlığını ima eder.⁵²

Varsayalım ki evrende yalnızca 10 farklı öz olsun.⁵³ Bu, yalnızca 55 ikili etkileşim olasılığı demektir. Bazı etkileşimler henüz gerçekleşmemiş olabilir, ancak bilim insanları bu olasılıkları araştırarak yeni nedensel özellikler ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla hem imkân hem imkânsızlık, evrenin yapısına içkin zorunluluklar olarak kavranmalıdır.

Bu argümanın bir sonucu olarak, nedensel etkileşime dair bir önermenin doğruluk değeri, şeylerin doğasında yerleşik olan zorunlu bağlantıya bağlıdır. İçkin zorunluluk, bu bağlamda, nedensel açıklamayı temellendirme açısından belirleyici bir avantaja sahiptir. Örneğin “demir paslanır” önermesinin doğruluğunu sağlayan şey, bu önermeyi doğrulayan zihinsel bir düşünce değildir. Bu doğruluğun kaynağı, doğanın kendisindedir. Başka bir deyişle, gerçekler önermelerin yapısından türetilmez; tersine, önermeler doğruluklarını şeylerin doğasında bulunan zorunluluklardan alır.

Bu görüşe göre nedensel açıklama, yalnızca gerçek düzenlilikleri tesadüfi olanlardan ayırmamızı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda karşıolgusal analizlere de imkân tanır. Birincisi, doğruluk koşullarını sağlayarak sebep-sonuç ilişkisini belirginleştirir; böylece, tesadüfi örüntülerin ayıklanmasında bir ölçüt sunar. İkincisi, nedensel bir olayın neden doğru olduğunu ortaya koyarak karşıolgusal senaryolar kurmamıza imkân verir. Bu açıklayıcı gücüyle, zorunluluğun nesnelerin nedensel özelliklerine dayandığını ileri süren görüş, doğanın işleyişine dair daha güçlü bir iddia ortaya koyar.

51 Ross, *Thought and World*, 28.

52 Ross, *Thought and World*, 30.

53 Bu düşünce deneyi, aslında Hume'un doğa yasalarına yaklaşımının aslında parçacıklar arasındaki düzenli etkileşimi açıklamadığını göstermek için tasarlanan Tooley'in düşünce deneyinden esinlenmiştir. Bkz. Michael Tooley, “The Nature of Laws,” *Canadian Journal of Philosophy* 7, no. 4 (1977): 667–98.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, içkin zorunluluğu savunanların, nedenler ve olaylar hakkındaki bilgimizin mutlak olduğunu ileri sürmek zorunda olmamalarıdır. Nedensel olaylar, doğal türler arasındaki zorunlu ilişkileri basitleştirmemize, formüle etmemize ve soyutlamamıza imkân veren epistemolojik yapılardır. Koşullar her ne kadar tam anlamıyla bilinemese de bağlantıların zorunlu olması bu savunuyla tutarlıdır. Örneğin, bir nesnenin “bakır” olabilmesi için atom numarasının 29 olması gerektiği iddiası, doğada belirli zorunlu yapılar bulunduğu fikrini destekler. İbn Sînâ’nın ifade ettiği gibi, bir doğal türün ortaya çıkabilmesi için yeterli nedenin bulunması gerekir; aksi halde varoluşu “sadece mümkün” olurdu.⁵⁴ Bu zorunluluk, kavramsallaştırmalarımızın ve soyutlamalarımızın ötesinde, özsel niteliklere ve önceki koşullara dayanır. Gerçeklikte bir seviyedeki zorunluluk, daha derin bir seviyedeki zorunluluğu dışlamaz; örneğin kimyasal zorunlulukların biyolojik zorunlulukların temeli olması, ikincisinin geçersizliğine işaret etmez. Aksine, her ikisi de doğal türlerin bileşenlerinden kaynaklanan zorunlu sonuçlardır. Bu nedenle, içkin zorunluluğu savunanlar, bilgimizin mutlak olduğunu varsaymadan da kendi pozisyonlarını savunabilirler.

İçkin Zorunluluk Tezine Bazı İtirazlar

Şimdiye kadar anlattıklarımızdan yola çıkarsak görürüz ki bu yaklaşımın bazı kırılma yönleri vardır. En güçlü yönlerinden biri aynı zamanda potansiyel bir zaafa da işaret eder. Bu görüş, tüm nesnelerin aktif ve pasif güçlere sahip olduğunu ve nedensel bir olayda bir nesnenin aktif gücünün (örneğin suyun besinleri) diğerinin pasif gücüyle (kedinin biyolojik ihtiyaçları) etkileşime girdiğini ileri sürer. Başka bir ifadeyle, suyun aktif gücü kedinin pasif gücünü nasıl etkileyeceğini “biliyor” gibidir; aynı şekilde, kedinin pasif yapısı da suyun etkisine nasıl yanıt vereceğini “biliyor” görünmektedir. Ancak, burada şu soru ortaya çıkar: Herhangi iki şeyin karşılaştığında nasıl davranacaklarını biliyor gibi görünmeleri nasıl açıklanabilir? Daha önce hiç karşılaşmamış iki özün bir bilim insanı tarafından ilk kez bir araya getirildiği bir durumda etkileşim gerçekleşmezse ne olacaktır? Böyle bir durumda, içkin zorunluluğa dayalı etkileşimin zorunluluğu sorgulanabilir hâle gelir.

Bu tür itirazlar, bilginin şeylerin gerçek doğasından türetilen soyutlamalara dayandığı kabulüyle daha anlamlı hâle gelir. Eğer odak noktamızı insanın doğayı nasıl kavradığına kaydırırsak, o zaman tüm ilişkiler sanki insan zihninin yönelimselliğini yansıtmış gibi görünebilir. Ancak bu durum, içkin zorunluluk tezinin zayıflığı olmak zorunda değildir; aksine avantaja dönüştürülebilir. Eğer doğada belli bir yönelimsellik varsa, bu özelliği kavramak insan zihni için şaşırtıcı değildir; zira

54 Kara Richardson, “Avicenna and the Principle of Sufficient Reason,” *The Review of Metaphysics* 67, no. 4 (2014): 743–68.

zihin de doğanın bir ürünüdür. İnsan anlayışıyla doğadaki yapılar arasında bir uyum varsa, bu durum doğanın etkileşimli yapısının zihin tarafından anlaşılabilirliğini pekiştirir. Sonuçta, özlerin etkileşime girdiklerinde birbirlerine bilgi sunan maddi olarak anlaşılabilir yapılar olduğu görüşü hiç de mantıksız değildir. Orta çağ düşünürleri için nesnelerin, insanlar gibi, belirli durumlara uygun tepkiler veren rasyonel ilkelerle hareket ettiği fikri yadırgatıcı olmazdı. Nitekim mekanik felsefeden günümüze, küçük bilgisayarların bile diğer makinelerle etkileşim kuracak kadar bilgi işleyebilmesi, neden-sonuç ilişkisini bir tür nesneler arası “bilgi alışverişi” olarak okumayı kolaylaştırır.

İçkin zorunluluk tezini daha da zorlayan bir konu, olumsuz nedensellik olgusudur. Bu itiraza göre, eğer nedensellik, iki nesnenin içkin güçlerinden doğan zorunlu etkileşime dayanıyorsa, bir nesnenin yokluğu sonucu oluşan durumları nasıl açıklayabiliriz? Örneğin, insan beyni oksijen olmadığında ölür; ya da araçta hava yastığının olmaması ölüm riskini artırır. Bu gibi durumlarda, etkileşimde olan iki nesne değil, bir nesnenin yokluğu ve diğerinin buna verdiği tepki söz konusudur. Bu, nesnelerin potansiyellerine bağlı nedensel zorunluluk fikrini zorlayan önemli bir sınamadır.

Ancak bu tür örneklerle karşı, içkin zorunluluk savunucusu biri şunu ileri sürebilir: Bir nesnenin yokluğunun neden olduğu iddia edilen her durumda, aslında başka nesnelerin hâlen etkin biçimde sürece katıldığı göz ardı edilmemelidir. Oksijenin yokluğunda beynin ölmesi, beyindeki diğer yapıların farklı şekilde işlemeye başlamasından kaynaklanır. Aynı şekilde, araba kazasında ölümün nedeni hava yastığının yokluğu değil, çarpmanın fiziksel etkisidir. Bu durumda, nedensellik eksiklikten değil, geriye kalan etkenlerin etkileşiminden doğar. Zorunluluk bu kalan taraflarda yatmaktadır.

Tüm bu noktalar bir araya getirildiğinde, doğal türlerin nedensel özellikler kazandıran eğilimlere ya da güçlere sahip olduğunu ileri süren nedensel zorunlulukçu, doğanın bütünlüğünü açıklamada en güçlü konumda yer alır. Bu yaklaşım, niteliklerin ayrışmasına başvurarak metafiziksel zorunluluğu kavramsal ya da mantıksal zorunluluktan önce konumlandırır. Ayrıca, insan anlayışının sınırlılığını teslim eder ve nedensel ilişkilerin bilgisi konusunda kesin iddialarda bulunmaktan kaçınır. Bu yönüyle, hem ontolojik bağlılıklarını açıkça ifade eder hem de doğanın nedensel yapısına dair derinlemesine bir açıklama sunar.

Sonuç

Bu makalede, doğanın tekdüze (uniform) ve güvenilir (reliable) yapısından hareketle ulaşıldığı düşünülen metafizik bütünlüğünü açıklamaya yönelik üç farklı

yaklaşımı analiz ettim. İncelemem, düzenlilik ve dışsal zorunluluk tezlerinin, doğanın söz konusu bütünlüğünü açıklamakta, içsel zorunluluk tezi karşısında yetersiz kaldığını göstermektedir. Metafiziksel düzeyde doğayı “doğa” yapan en temel varlığın ne olduğuna dair, düzenlilik tezinin savunucuları doğada gözlemlenen düzenliliklere işaret ederken; dışsal zorunluluk tezini benimseyenler, doğayı yapılandıran şeyin nesneleri yöneten evrensel kanunlar veya Tanrısal irade olduğunu ileri sürmektedir.

Ancak düzenlilik tezi, olaylar arasındaki ardışıklığı nedensellik yerine koyması, kavranabilirliği mümkünlikle özdeşleştirilmesi ve özne ile nesne arasındaki nedensel ilişkiyi göz ardı etmesi sebebiyle doğanın bütünlüğünü açıklamakta başarısız kalmaktadır. Öte yandan, dışsal zorunluluk tezi, tümeler arasındaki ilişkilere ontolojik statü atfederek veya Tanrı’nın özgür iradesini devreye sokarak bu ilişkileri epistemik rastlantılara indirger; ayrıca, bir tikelin neden belirli bir tümel özelliği taşıdığını açıklayamamakta ve bu sebeple açıklayıcılığını büyük ölçüde yitirmektedir. Kısacası, her iki tez de yalnızca doğanın bütünlüğünü açıklamakta başarısız olmakla kalmaz; aynı zamanda, kendi gerekçelendirme yapılarını temellendirmekte de zorlanırlar.

Buna karşın, nesnelerin niteliklerini metafiziksel olarak temel kabul eden ve doğanın bütünlüğünü bu niteliklerin kazandırdığı nedensel özelliklerle açıklayan içsel zorunluluk tezi, çok daha tutarlı ve ikna edici bir açıklama sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, gözlemlenen olaylar, nedensel yapının yerine geçmediğinden, nedensel yargılarda ortaya çıkabilecek değişimler bütünlüğün zedelenmesine yol açmaz. Böylece, kavranabilir olan ile metafiziksel olarak mümkün olan arasındaki ayırım kabul edilebilir hâle gelir. Bu noktada, içsel zorunluluk tezi, doğanın güvenilirliğini düzenlilik tezine kıyasla daha sağlam biçimde açıklamaktadır.

Aynı şekilde, nesneler zaten kendilerine özgü nedensel özellikleriyle birbirlerinden ayrıştıkları için, belirli bir özelliğin neden başka bir nesne değil de tam da o nesne tarafından taşındığı sorusu da içsel zorunluluk teziyle açıklığa kavuşur. Bu nedenle, söz konusu tez, dışsal zorunluluk anlayışına kıyasla daha yüksek bir açıklama gücüne sahiptir. Sonuç olarak, bu yaklaşımda dile getirilen nedensel zorunluluk fikri, doğanın bütünlüğünü diğer iki alternatif açıklamadan daha güçlü bir biçimde temellendirmektedir. Doğanın bu bütünlüğüne yönelik bağımsız bir karşı argüman geliştirilmediği sürece, içsel zorunluluk görüşü doğanın işleyişine dair en güçlü metafizik açıklama olarak öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede zorunluluğun yalnızca mantıksal yapılarla sınırlı olmadığı, doğadaki nesnelerin farklı koşullar altında gösterdiği özelliklerin bizzat dünyanın bir parçası olduğu vurgulanmış olur. Böylece, doğadaki zorunlu düzenin, gözleme dayalı

düzenliliklerden ya da dışsal yasa kuramlarından daha köklü bir temele dayandığı ortaya konur.

Sonuç olarak, eğer doğa, yalnızca gözlemlerden çıkarılan bir betimleme değil, nesnelerin doğalarına dayalı zorunlu bir yapıysa, o hâlde bilimsel açıklama, yalnızca verilerin düzenlenmesi değil, gerçekliğin kendisine ulaşma çabasıdır. Bu çaba, nedensel zorunluluğun doğaya içkin olduğunu kabul eden yaklaşımda daha güçlü bir temel bulur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aristotle. *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation, One-Volume Digital Edition*. Edited by Jonathan Barnes. Princeton University Press, 2014.
- Armstrong, D. M. *What Is a Law of Nature?* Cambridge University Press, 2016.
- Avicenna. *The Metaphysics of "The Healing": A Parallel English-Arabic Text = Aş-Şifā': Al-Ilāhiyyāt*. Translated by Michael E. Marmura. Provo, UT: Brigham Young University Press, 2005.
- Ball, Philip. "The Tyranny of Simple Explanations." *The Atlantic* (blog), August 11, 2016. <https://www.theatlantic.com/science/archive/2016/08/occams-razor/495332/>.
- Beauchamp, Tom L, and Alexander Rosenberg. *Hume and the Problem of Causation*. New York: Oxford U.P., 1981.
- Bigelow, John, Brian Ellis, and Caroline Lierse. "The World as One of a Kind: Natural Necessity and Laws of Nature." *The British Journal for the Philosophy of Science* 43, no. 3 (1992): 371–88.
- Carroll, John W. *Laws of Nature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Chakravartty, Anjan. *A Metaphysics for Scientific Realism Knowing the Unobservable*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Descartes, René. *The Philosophical Writings of Descartes: Volume 3, The Correspondence*. Cambridge University Press, 1984.
- Ghazālī. *The Incoherence of the Philosophers = Tahāfut Al-Falāsifah: A Parallel English-Arabic Text*. Translated by Michael E. Marmura. Provo, Utah: Brigham Young University Press, 1997.
- Griffel, Frank. *Al-Ghazālī's Philosophical Theology*. New York: Oxford Univ. Press, 2009.
- Hanoğlu, İsmail. "Gazali Düşüncesinde Nominalizm ve Eşyanın Hakikati Sorunu." *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no. 3 (2012): 85–97.
- Hanson, Norwood Russell. *Patterns of Discovery; An Inquiry into the Conceptual Foundations of Science*. Cambridge University Press, 1958. http://archive.org/details/patternsofdiscov0000hans_

i5v6.

- Hume, David. *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Edited by Peter Millican. Oxford World's Classics. Oxford, New York: Oxford University Press, 2008.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. Edited by Paul Guyer and Allen W. Wood. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- . *Prolegomena to Any Future Metaphysics (Second Edition): And the Letter to Marcus Herz, February 1772*. Translated by James Wesley Ellington. Hackett Publishing, 2001.
- Koons, Robert C, and Timothy H Pickavance. *Metaphysics: The Fundamentals*. John Wiley & Sons, 2015.
- Kripke, Saul. *Naming and Necessity*. Oxford: Blackwell, 1980.
- Lewis, David K. *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell, 1986.
- Lowe, E. J. *The Four-Category Ontology: A Metaphysical Foundation for Natural Science*. Oxford: Clarendon, 2007.
- Mackie, John Leslie. *The Cement of the Universe: A Study of Causation*. Clarendon Press, 1974.
- Mumford, Stephen. "Laws and Dispositions." In *The Routledge Companion to Metaphysics*, edited by Robin Le Poidevin, Peter Simons, McGonigal Andrew, and Ross P. Cameron, 471–79. London & New York: Routledge, 2009.
- . *Laws in Nature*. London: Routledge, 2006.
- Ott, Walter. *Causation and Laws of Nature in Early Modern Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Psillos, Stathis. *Causation and Explanation*. McGill-Queen's University Press, 2002.
- Richardson, Kara. "Avicenna and the Principle of Sufficient Reason." *The Review of Metaphysics* 67, no. 4 (2014): 743–68.
- . "Avicenna's Conception of the Efficient Cause." *British Journal for the History of Philosophy* 21, no. 2 (March 2013): 220–39.
- Ross, James F. *Thought and World: The Hidden Necessities*. Notre Dame, Ind: University of Notre Dame Press, 2008.
- Salmon, Wesley C. *Scientific Explanation and the Causal Structure of the World*. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1984. <http://archive.org/details/scientificexplan0000salm>.
- Shoemaker, Sydney. "Causal and Metaphysical Necessity." *Pacific Philosophical Quarterly* 79, no. 1 (March 1, 1998): 59–77.
- Strawson, Galen. *The Secret Connexion: Causation, Realism, and David Hume*. Revised Edition. Oxford, New York: Oxford University Press, 2014.
- Tekin, Ömer Fatih. "Doğa Yasaları Bağlamında Klasik Humeculuğa Karşı Yapısal Humeculuk." *Felsefe Dünyası*, no. 77 (August 6, 2023): 89–111. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1290557>.
- Tooley, Michael. "The Nature of Laws." *Canadian Journal of Philosophy* 7, no. 4 (1977): 667–98.
- Wright, John P. *The Sceptical Realism of David Hume*. Manchester: Manchester University Press, 1983.